

УДК 811.11:81'42

DOI 10.35433/philology.1(89).2019.129-134

А. О. Цапів,

кандидат філологічних наук, доцент
(Херсонський державний університет)

Alyatsapiv@i.ua

ORCID: 0000-0002-5172-213X

**ДЗЕРКАЛЬНА ОПОВІДЬ У КАЗКОВИХ НАРАТИВАХ VIA НАРАТИВНИЙ ПРИЙОМ
МІЗНАБАІМ (MISE EN ABYME)**

Статтю присвячено дослідженню наративного прийому мізанабім, що уможливило створення дзеркальної оповідної реальності у казкових наративах. Мізанабім як наративний прийом створює подвійну дзеркальну оповідь, "текст у тексті", "історію в історії", "подію в події". Магістральна історія, що стає сюжетом казкового наративу, містить низку вставних історій, що характеризуються семантичною цілісністю та композиційною завершеністю. Як правило, у таких наративах наявні два наратора – наратор головної історії та наратор вставної рамкової події.

Ключові слова: мізанабім, наративний прийом, наративна структура, казковий наратив, наратор, дзеркальна оповідь.

Вступ. Наратологія, як наука, вивчає низку питань, пов'язаних із наративними текстами, особливостями їх створення та методиками вивчення [1; 2; 3; 4; 5; 6]. У класичній наратології, представниками якої є Цветан Тодоров [4], Жерар Женетт [1], Вольф Шмід [5] та інші наратологи, розроблено типологію нараторів [6], всебічно вивчено фактор нарататора (адресата) художнього тексту [5], з'ясовано облігаторні характеристики, які власне і надають художньому тексту статус наративного [7; 8]. У сучасній наратології існує низка питань, дослідники яких зосереджують свій науковий пошук на когнітивному аспекті наративу [8; 9], дігальним наративам [8], наративним категоріям і стратегіям [7]. Наратологія тісно переплітається із психолінгвістикою, літературознавством, когнітивною поетикою, семіотикою [4; 7; 9]. **Метою** нашого дослідження є вивчення наративного прийому мізанабім, що уможливило створення дзеркальної оповідної реальності у наративному тексті. Матеріалом дослідження слугували художні тексти для дітей, чию наративну структуру вважаємо особливим чином організовану та створену низкою наративних прийомів і технік.

Термін мізанабім (*mise en abyme*) був вперше уведений французьким прозаїком, драматургом та есеїстом, лауреатом Нобелівської премії у галузі літератури Андре Польом Гійомом Жидом у 1893 році. Поль Жид пояснював природу мізанабім як особливу техніку сюжетно-композиційної будови художнього твору, що уможливило створення ефекту "текста у тексті" або "оповідання в оповіданні" [10: 277–279; 11; 12]. У перекладі з французької *mise en abyme* означає *переміщення у безодню*. Тлумачний словник надає таке визначення терміну: "*The double-mirroring effect created by placing an image within an image and so on, repeating infinitely (infinite regression)*" – *ефект подвійного дзеркала, що створюється шляхом переміщення одного об'єкта у центр іншого об'єкта (або самого себе), що таким чином створює безкінечну регресію* [14].

Одним із прикладів використання техніки мізанабім у мистецтві є картина фламандського художника Квентіна Метсіса (Меціса) "Лихвар із дружиною". На полотні зображено чоловіка та його дружину, що сидять за столом. Чоловік (лихвар) рахує дрібні гроші, його дружина, тримаючи у руках молитвеник, спостерігає за діями чоловіка. На столі перед подружжям знаходиться маленьке дзеркало, у якому відображено чоловіка, що тримає у руках книжку та дивиться у вікно. Картина Метсіса, що знаходиться у Луврі, отримала множинність інтерпретацій. Так, за однією з версій, техніка мізанабім, тобто картина (чоловік, що дивиться у вікно і тримає у руках книгу) в картині (зображення лихваря та його дружини) пояснює контраст реальності та ілюзорності світу. Молитвеник у руках дружини символізує її прагнення до чесного та набожного життя, проте лихвар, її чоловік, нечесно заробляє гроші і зосереджений саме на заробітку. Чоловік у маленькому дзеркальці має свою історію – плінне та безтурботне життя, символами якого є книга, вікно та тихий пейзаж, який роздивляється чоловік.

Рис. 1. Картина Квентіна Матсіса "Лихвар із дружиною"

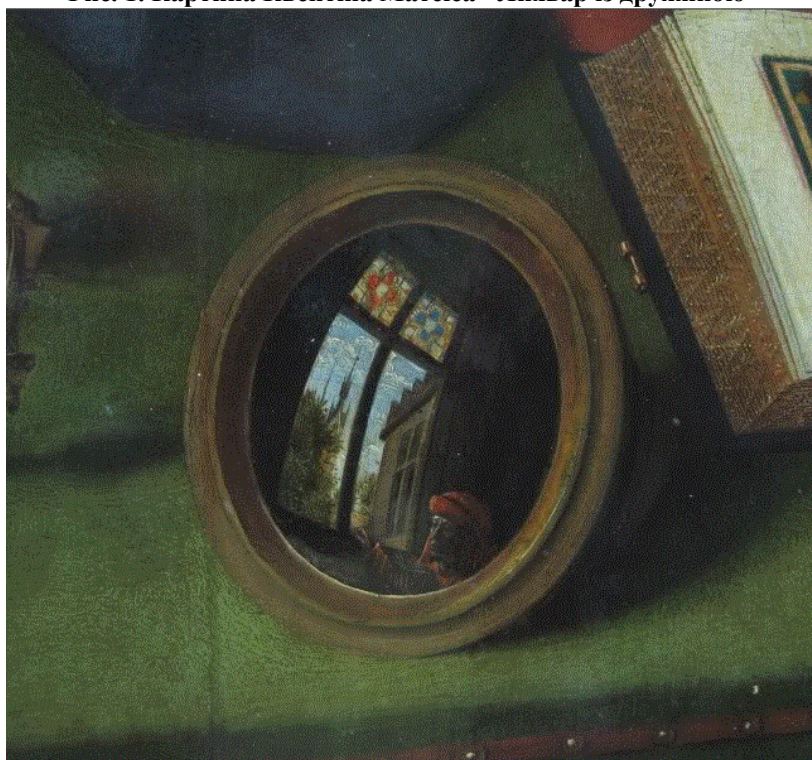

Рис 2. Елемент "дзеркало" картини Квентіна Метсіса "Лихвар з дружиною"

Життя реальне, зображене на полотні, та життя омріяне, бажане, що існує у думках та мріях жінки, відображено у дзеркалі. На картині наявні два сюжети, перший є баченням самого митця (Метсіса), а другий відображає мрії жінки, яка сама є елементом картини.

Теоретичне обґрунтування. У теорії постмодернізму мізнабім вивчали як техніку конструювання подвоєння або циркуляції "я" персонажа у тексті, коли той одночасно виступає об'єктом оповіді наратора

та суб'єктом ще однієї оповіді, що існує у межах його світу (реального для нього та фікційного для читача).

Люсьєн Деленбах у 1977 році у своїй праці "Дзеркальна оповідь: есе про *mise en abyme*" ("Le récit spéculaire: essai sur la mise en abyme") надає таке тлумачення терміну: "будь-який аспект, вміщений у творі, який виявляє схожість із твором, що включає його в себе" [13: 8; 10: 278]. Науковець виділяє три типи віддзеркалення у творі – простий, циклічний, апоретичний.

У контексті когнітивної наратології Моніка Флудернік тлумачить мізанабім як: *Mise-en-abyme / mise en abîme is a concept taken from art theory, referring to the inset-frame structure. A *frame and its inset can be called a mise-en-abyme structure if the framed element shows points of similarity to the frame. In narrative, one can speak of mise-en-abyme if an embedded story shares plot elements, structural features or themes with the main story and thus makes it possible to correlate plot and subplot* [8: 156] – Мізанабім – термін теорії мистецтва, що корелює з подвійною рамковою конструкцією зображення одного об'єкта у межах іншого. Якщо елементи вставної рамкової конструкції співвідносяться або частково співпадають із головною рамковою конструкцією, частиною якої вони є, утворюється мізанабім – рамка у рамці, історія в історії, зображення у зображенні. У наративному плані мізанабім пояснює техніку, що уможливує зображення вставної оповіді в основну оповідь. Головна і вставна оповіді корелюють на рівні сюжету, композиції, персонажів і у такий спосіб утворюється магістральний сюжет та додатковий (даткові).

Методи дослідження. У дослідженні послуговуємось методикою поетико-нاراتологічного аналізу, спрямованого на виявлення когнітивних механізмів та наративних прийомів, що створюють особливий наративний текст, адресатом якого є дитина.

Результати й обговорення. Прикладом реалізації наративного прийому *мізанабім* є казковий наратив (за жанром казка-повість) англійської письменниці австралійського походження Памели Ліндон Треверс (справжнє ім'я Памела Ліндон Гофф) "Мері Поппінс". Мері Поппінс – чарівна няня, яка прилетіла за вітром на парасольці і оселилась у родині Бенксів на Вишневій вулиці. Мері Поппінс завжди має вишуканий вигляд, полюбляє елегантні рукавички та взуття, вміє знайти спільну мову із дітьми та занурити їх у казковий світ фантазій, пригод, де звірі розмовляють, люди літають, вдихнувши сміховий газ, а покрутивши компас можна потрапити в одну з частин світу.

У форматі співіснування в єдиній наративній структурі казки головної та вставної рамкової історії зображено світ персонажів, у якому вони перебувають у межах казкового (фікційного) часу і простору та світу їх мрій, фантазій та бажань. Історія про Мері Поппінс та сім'ю Бенксів – Містера і Міссіс Бенкс, їх дітей Джейн, Майкла та близнюків Джона та Барбару, постає головною історією казкового наративу. У тексті з'являються додаткові історії – вставні історії де персонажі опиняються у казковому світі, що репрезентовано у художньому тексті як вповні реальний світ, а події, що у ньому відбуваються, автор зображує як буденні, хоча вони і викликають здивування у Джейн та Майкла.

Головна історія – поява мері Поппінс у будинку Бенксів. Кардинальна зміна життя всієї родини: щоденні незвичайні пригоди, нові знайомства, веселощі, спілкування.

Приклад 1: (топос у топосі, Лондон і фрагмент світу, відображений у картині). У місці, де відбуваються події головної історії, тобто на вулиці Лондона, з'являється вставний казковий топос – намальована на тротуарі картина, у яку потрапляє Мері Поппінс.

Кожний другий четвер тижня Мері Поппінс має вихідний день і вирушає на прогулянку містом. Одного разу вона зустрічає свого приятеля мечмена (Match Man), який окрім того, що продає сірники, також пише чудові картини на тротуарі. Після невеличкої бесіди мечмен пропонує Мері Поппінс "увійти до картини" і вже через мить вони опиняються у її середині: "Mary," he said, "I got an idea! A real idea. **Why don't we go there – right now – this very day? Both together, into the picture. Eh, Mary?**" *And still holding her hands he drew her right out of the street, away from the iron railings and the lamp-posts, into the very middle of the picture. Pff! There they were, right inside it!*" із чудовим красвидом *How green it was there and how quiet, and what soft crisp grass under their feet!*" (MP). У середині картини, пройшовши крізь ліс, вони опинились на сонячній галявині, де їх чекає традиційний чай та пиріг із малиновим джемом, що так полюбляє Мері Поппінс: "So, still admiring themselves and each other, they **moved on together through the little wood, till presently they came upon a little open space filled with sunlight. And there on a green table was Afternoon Tea! A pile of raspberry-jam cakes as high as Mary Poppins' waist stood in the centre, and beside it tea was boiling in a big brass urn. Best of all, there were two plates of whelks and two pins to pick them out with**" (MP).

У наративній ситуації персонажі за мить потрапляють із вулиць Лондона (right out of the street) до казкового світу, зображеного на картині (into the very middle of the picture), де вони крокують лісом, насолоджуються чаєм та пирогом так само як би це вони робили у реальному світі. Головна рамкова подія – зустріч Мері Поппінс та Мечмена, тоді як вставна рамкова подія – подорож у середину картини, у якій відображено красвид та святковий стіл, за яким Мері Поппінс п'є чай. Світ у картині виступає світом фантазії Мері Поппінс та Мечмена, він ніби віддзеркалює їх мрії – побути наодинці у затишному місті за смачною стравою. Картина, намальована на тротуарі Мечменом, є втіленням його мрії,

альтернативного світу, у якому він би хотів перебувати. Мечмен не може собі дозволити у реальному світі запросити Мері Поппінс на чай, а картина, створена їм, дає можливість втілити свої бажання та бути саме там, де вони обидва прагнули б бути.

У кожному розділі казки зображено пригоди персонажів у казковому світі, в якому існують незвичайні люди, чарівні тварини, які розмовляють та поведяться як люди. У межах головної рамкової історії відбувається вкраплення додаткових сюжетів, у яких відображено події з життя другорядних персонажів.

Приклад 2. Головний персонаж казки – Мері Поппінс – стає наратором вставної історії про чарівну корову. Чарівна корова одночасно з'являється в епізоді головної історії (пригоди Мері Поппінс та дітей Бенксів) та є головним персонажем вставної історії, що розповідає Мері Поппінс.

Одного разу діти прокидаються та бачать у вікні корову, що крокує вулицею. Діти, звісно, були здивовані побачити свійську тварину на вулицях міста і тому попрохали Мері Поппінс пояснити що відбувається: *"A very extraordinary thing. There's a cow down in the Lane," said Michael, jumping up and down on the window seat.*

"A cow? A real cow – right in the middle of a town? How funny! Mary Poppins," said Jane, "there's a cow in the Lane, Michael says."

"Yes, and it's walking very slowly, putting its head over every gate and looking round as though it had lost something."

Мері Поппінс розповідає Майклу та Джейн її історію, яку вона дізналась від своєї мами, наче казку:

"It was long ago," said Mary Poppins, in a brooding story-telling voice. She paused, as though she were remembering events that happened hundreds of years before that time. Then she went on dreamily, still gazing into the middle of the room, but without seeing anything.

The Red Cow – that's the name she went by. And very important and prosperous she was, too (so my Mother said). She lived in the best field in the whole district – a large one full of buttercups the size of saucers and dandelions standing up in it like soldiers. Every time she ate the head off one soldier, another grew up in its place, with a green military coat and a yellow busby (MP).

Одного разу у ночі зірка впала з неба і зачепилась за риг Рудої корови, яка одразу ж почала танцювати. Вона танцювала польку, шотландський танець, сама вигадувало собі один за одним танок (*sometimes it was a polka, sometimes a Highland Fling and sometimes a special dance that she made up out of her own head*) і не могла зупинитись ні на хвилину (*she found that she could not stop dancing*). Руда корова так стомилась від танців, адже вона не могла ні їсти, ні пити, ні відпочивати. Попросивши поради у Короля, корова стрибнула через місяць і позбулась зірки, що змушувала її танцювати без зупину. Руда корова повернулась до свого розміреного життя та водночас почала сумувати за веселими танцями та радощами. Мати Мері Поппінс порадила корові знайти іншу зірку. Джейн та Майкл підхопили розповідь Мері Поппінс і припустили, що корова опинилась на вишневій вулиці саме тому, що шукає нову зірку (*"And that, I suppose, is why she was walking down Cherry Tree Lane," Jane prompted gently.*).

Розповідь про дивні пригоди Рудої корови корелює за сюжетом із жанром усної народної творчості **небилиці**, в основі якої пригоди, що неможливі у реальному житті. Небилиці є популярним жанром творів для дітей і поєднують у собі елементи каламбуру та іронічної історії.

У наративній ситуації наративний прийом мізанабім уможлиблює створення ефекту дзеркальної реальності, подвійного зображення, історії в історії. Вставна рамкова розповідь про незвичайну руду корову, що жила багато років тому, але ще й досі крокує вулицями у пошуках нової небесної зірки, віддзеркалює уявну історію, що існує у фантазії Мері Поппінс. Проте ця історія одночасно виходить за межі фантазії, змиваючи кордони у часі та просторі, а її героїня пронизує простір і з'являється у реальному житті Джейн та Майкла. Історія про корову, закарбована у межах історії життя Мері Поппінс та малих Бенксів, є одночасно автономною та вмщує елементи головної рамкової історії, що проявляється на персонажному рівні. Руда корова з'являється у головній та вставній рамковій історії.

Висновки і напрями подальших досліджень. У художньому тексті мізанабім, як наративний прийом, дозволяє створити дзеркальну оповідь, під якою розуміємо існування магістральної та додаткової (додаткових) історій у межах одного казкового наративу. Казковий сюжет казки-повісті "Мері Поппінс" – це пригоди чарівної няні та дітей Бенксів, із якими трапляються незвичайні пригоди. Мізанабім, як наративний прийом, дозволяє наратору зобразити звичайний світ із незвичайними персонажами (Лондон та Вишнева вулиця – *реальний* топос, чарівна няня, що прилетіла на парасольці – *чарівний* персонаж із надможливостями); чарівний топос із звичайними персонажами (казковий світ картини постає казковим топосом, створеним мізанабім, у який потрапляють Мечмен та Мері Поппінс); переміщення персонажів із казкового топосу у реальний (історія про чарівну корову). **Перспективним** убачається вивчення лінгвокогнітивної специфіки наративного прийому мізанабім у казкових наративах англійських, американських та австралійських авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Женетт Ж. Фигуры / Жерар Женетт. – М. : изд-во им. Сабашниковых, 1998. – 944 с.
2. Narratology and Interpretation : the Content of Narrative Form in Ancient Literature / edited by Jonas Grethlein and Antonios Rengakos. – Berlin-New York : Walter de Gruyter, 2009. – 639 p.
3. Palmer A. Fictional Minds / Alan Palmer. – Lincoln and London : University of Nebraska Press, 2004. – 276 p.
4. Todorov Tz. Introduction to Poetics / Tzvetan Todorov. – University of Minnesota press, 1981. – 83 p.
5. Шмид В. Нарратология / Волф Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
6. Margolin U. "Narrator" / Uri Margolin // Handbook of Narratology. – Berlin / New York : Walter de Gruyter, 2009. – P. 351–365.
7. Тюпа В. Категория интриги в современной нарратологии / Валерий Тюпа // Питання літературознавства. – № 87. – 2013. – 64–76.
8. Fludernik M. An Introduction to Narratology / Monica Fludernic. – London and New York : Routledge. Taylor and Francis group, 2002. – 190 p.
9. Herman D. Narratologies : New Perspectives on Narrative Analysis / David Herman. – Columbus : Ohio State UP., 1999. – 432 p.
10. Енциклопедія постмодернізму / [за редакцією Ч. Е. Вінквіста та В. Е. Тейлора]. – Київ : вид-во Соломії Павличко "Основи", 2003. – 503 с.
11. Snow M. Into the Abyss : a Study of the Mise en Abym : thesis for PhD degree. / Markus Snow. – London : Metropolitan Universirt, 2016. – 250 p.
12. De Jong I.J.F. The Shield of Achilles: from metalepsis to mise en abyme / I.J.F. de Jong. – University of Amsterdam : Ramus. – 40(1). P. 1–14 [UvA-DARE (Digital Academic Repository)].
13. Dallenbach Lucien Le récit spéculaire: essai sur la mise en abyme / Lucien Dallenbach. – Paris : Seuil; trans. Jeremy Whitely and Emma Hughes as The Mirror in the Text, Chicago : University of Chicago Press, 1989. – 247 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. A Dictionary of Media and Communication / [edited by Marcel Danesi]. – Armonk, New York, London, England : Oxford University Press, 2016. – 181 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. PT (MP) – Travers P.L. Mery Poppins / Pamela Lindon Travers. – Australia : HarperCollins Children's Books, 2010. – 181 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Genette G. Figury [Figures] / Gerard Genette. – М. : izd-vo im. Sabashnikovykh, 1998. – 944 s.
2. Narratology and Interpretation : the Content of Narrative Form in Ancient Literature / edited by Jonas Grethlein and Antonios Rengakos. – Berlin-New York : Walter de Gruyter, 2009. – 639 p.
3. Palmer A. Fictional Minds / Alan Palmer. – Lincoln and London : University of Nebraska Press, 2004. – 276 p.
4. Todorov Tz. Introduction to Poetics / Tzvetan Todorov. – University of Minnesota press, 1981. – 83 p.
5. Schmid W. Narratologiiia [Narratology] / Wolf Schmid. – Moskva : Yazyki slavianskoi kul'tury, 2003. – 312 p.
6. Margolin U. "Narrator" / Uri Margolin // Handbook of narratology. – Berlin / New York : Walter de Gruyter, 2009. – P. 351–365.
7. Tiupa V. Kategoriaiia intrigi v sovremennoi narratologii [The Category of Intrigue in Modern Narratology] / Valerii Tiupa // Pytannia literaturoznavsna [Questions of Literary Studies]. – № 87. – 2013. – Pp. 64–76.
8. Fludernik M. An Introduction to Narratology / Monica Fludernic. – London and New York : Routledge. – Taylor and Francis group, 2002. – 190 p.
9. Herman D. Narratologies : New Perspectives on Narrative Analysis / David Herman. – Columbus : Ohio State UP., 1999. – 432 p.
10. Entsyclopediia postmodernizmu [Encyclopedia of Postmodernism] / [edited by Victor E. Taylor and Charles E. Winquist]. – Kyiv : vyd-vy Solomii Pavlychko "Osnovy", 2003. – 503 p.
11. Snow M. Into the Abyss : a Study of the Mise en Abym : thesis for PhD degree. / Markus Snow. – London : Metropolitan Universirt, 2016. – 250 p.
12. de Jong, I.J.F. The Shield of Achilles: from metalepsis to mise en abyme / I.J.F. de Jong. University of Amsterdam : Ramus. – 40(1). P. 1–14 [UvA-DARE (Digital Academic Repository)].
13. Dallenbach Lucien Le récit spéculaire: essai sur la mise en abyme / Lucien Dallenbach. – Paris: Seuil; trans. Jeremy Whitely and Emma Hughes as The Mirror in the Text, Chicago: University of Chicago Press, 1989. – 247 p.

ADDITIONAL REFERENCE LITERATURE

1. A Dictionary of Media and Communication / [edited by Marcel Danesi]. – Armonk, New York, London, England : Oxford University Press, 2016. – 181 p.

SOURCES

1. PT (MP) – Travers P.L. Mery Poppins / Pamela Lindon Travers. – Australia : HarperCollins Children's Books, 2010. – 181 p.

Цапів А. О. Зеркальное повествование via нарративный прием мизанабим (mise en abyme).

Статья посвящена изучению нарративного приема мизанабим, применение которого позволяет создать эффект зеркальной повествовательной реальности в художественном тексте. Термин мизанабим появился в середине XIX столетия и обозначал особую технику сюжетно-композиционного построения художественного текста. Мизанабим, как нарративный прием, создает двойную зеркальную реальность "текст в тексте", "историю в истории", "событие в событии". Магистральная история, которая является основой сюжета, содержит в себе несколько вставных историй, которые также имеют семантическую целостность и композиционную завершенность.

Ключевые слова: мизанабим, нарративный прием, нарративная структура, сказочный нарратив, нарратор, зеркальное повествование.

Tsapiv A. O. Mirror Storytelling in Fairy Narratives Via Narrative Method Mise-En-Abyme.

Mise en abyme as a term was firstly used by a French writer Andre Gide in 1893. This term was used to explain the nature of self-reflexivity in modern fiction. The term Mise en abyme refers to both visual arts and postmodernism literature. In literary texts for children Mise en abyme as a narrative method enables to create an insect-frame narrative structure of a fairy narrative. It creates a special way of construing the story-telling "a story within a story" – one story is the major and another story (stories) is an embedded. These two stories share characters, plot elements. In such a way appears interrelation between the plot and subplots of fairy narratives.

Case study of the research is a fairy tale "Mary Poppins", written by an English writer Pamela Travers. A special narrative structure of the fairy tale is created via Mise en abyme. It is claimed that the major story of the fairy tale – the adventures of extraordinary Mary Poppins, Jane and Michael. There are two embedded stories – a story about special walk of Mary Poppins and a Matchman inside a pavement picture and a story about the dancing cow. The narrator of an embedded story differs from the narrator of the major story. The main character of the major story Mary Poppins becomes the narrator of the embedded story about the magic cow.

Three stories within the fairy text coexist and create a fairy text world furnished with anthropomorphic and animalistic characters who become narrative units of the whole text narrative mirror structure.

Key words: mise en abyme, narrative method, narrative structure, fairy narrative, narrator, mirror story telling.